

4. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» // <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Рымачук А. И., Капустин В. В., Синянский С.А. Отмывание грязных денег. – К., 2003.
7. Сегментний аналіз подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу... // www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk
8. Звіт про роботу Держфінмоніторингу України щодо реалізації державної політики у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму за 9 місяців 2006 р. // http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=128&lang=uk

Гавліч І., Лазарович М.

ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1860-і – 1880-і РР.)

Проаналізовано причини виникнення та початковий період діяльності української кредитної кооперації в Східній Галичині (1860-і – 1880-і рр.).

У здійсненні сучасних економічних реформ цінним є досвід кооперативного руху в Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Повною мірою це стосується і дослідження історії української кредитної кооперації. Розгляд функціонування кооперації в цей період дає змогу краще зрозуміти її роль в економіці країни та демократизації народного господарства, оскільки в кооперативах концентрувалося національне виробництво. Вони давали засоби до існування сотням тисяч селян, скорочуючи еміграцію, творили ринок для українських товарів, вирощували кадри патріотично налаштованих фахівців. Український народ знайшов у кооперації форму економічного, культурного і духовного збереження себе як національної спільноти.

Тема, що ми обрали, дотепер не була предметом спеціального дослідження. При вивченні суспільно-політичних і національно-культурних процесів у Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. автори доволі повно висвітлили діяльність української кооперації, але детальний розгляд кредитної кооперації залишився поза увагою дослідників.

Важливим для з'ясування особливостей даної проблеми є аналіз праць І. Витановича «Історія українського кооперативного руху», С. Бо-

родаєвського «Історія кооперації», К. Коберського «Буквар кооперації», в яких подані загальні описи історії кооперації та українських галицьких кредитних товариств і спілок. Детальніше висвітлені розвиток української кредитної кооперації у Східній Галичині на початку ХХ ст. в дослідженнях сучасних істориків С. Гелея та Р. Пастушенка. Інформацію про історію кооперативного руху ми знаходимо також у архівах Львова та тогочасній пресі.

Отже, беручи до уваги недостатню наукову розробку даної проблеми, метою статті є аналіз причин виникнення і значення діяльності української кредитної кооперації в соціально-економічному житті Східної Галичини кінця ХІХ ст.

Передумови зародження українського кооперативного руху на західноукраїнських землях почали складатися в середині ХІХ ст., після скасування у 1848 р. в Австро-Угорщині, до складу якої тоді належала Східна Галичина, кріпосного права, коли потреби економічного розвитку і національного та соціального захисту пробудили інтерес українців до кооперації. Австрійський уряд свідомо гальмував розвиток продуктивних сил на території, яку заселяли українці, щоби дати змогу швидше розвиватись економіці інших районів. Тому за часів Австро-Угорщини Східна Галичина була фактично аграрно-сировинним придатком західних провінцій імперії. Характерними рисами економічного розвитку західноукраїнських земель від часу скасування панщини, що позначилися на ощадній спроможності населення і становленні мережі кредитно-фінансових установ, були такі: залишки феодального землевпорядкування, аграрне перенаселення, низька оплата праці, значна заборгованість селян лихварям і банкам, високі податки. Місцеві й засновані з участю іноземного капіталу банки та інші кредитні установи обслуговували землевласників, купців, інші заможні верстви населення. Свої капітали вони скеровували на посилення економічної залежності селян [6, 59].

Наприкінці 1860-х років, із розгортанням національного відродження, в галицькому селі почалася просвітня та економічна діяльність на засадах самоорганізації і самозахисту. Правові підстави для цього створив закон про кооперацію, прийнятий в Австро-Угорській імперії у 1873 р. – закон «Про заробково-господарські стоваришення». Відповідно до нього, кооперативи засновували на основі письмової умови (контракту, статуту), зареєстрованої в місцевому (крайовому чи окружному) торговельному суді. У статуті зазначали назву та місцезнаходження товариства, рід його діяльності й міру відповідальності членів (обмежена або необмежена), крім того, відомості про його установчі збори і склад перших керівних органів.

Ліберальні засади закону забезпечували автономію кооперативу й забороняли втручання в його внутрішні справи сторонніх осіб і державних

чиновників. Влада могла припинити діяльність товариства та притягнути до відповідальності його правління лише у випадку порушення ними статутних норм і законів, зловживань керівництва та незаконної політичної діяльності. Закон 1873 р. також регламентував діяльність кооперативних спілок, їх функції і права. Спілка мала допомагати розвитку товариств через «управильнення» їх діловодства, надання організаційних та господарських порад і рекомендацій та, звичайно, виконувати ряд господарських функцій: закупівля гуртових партій товарів, збут продукції членів кооперативів тощо [2, 77].

Виникнення перших громадських та церковних крамниць у Східній Галичині пов'язане з широким рухом західноукраїнської інтелігенції на піднесення економічного благополуччя селян шляхом створення їх самодопомогових організацій. Започаткувала його т. зв. «акція тверезости», яку розгорнула греко-католицька церква в 1860-х роках під гаслом: «Молися, тверезися, трудися!» Метою акції було звільнення селян від пияцтва, що того часу набуло загрозливих для нації розмірів. Священики почали утворювати у селах «братства тверезости», економічною основою яких мали стати, згідно з задумом ініціаторів, позичкові каси, громадські шпихліри (зерносховища) і крамниці. Акція знайшла широкий відгук серед селян і викликала активний опір ворожих поступу української нації сил. Оцінюючи результати діяльності тодішньої інтелігенції духовного суну, І. Витанович зазначив: «Дехто у нас згодом легковажно висловлювався, мовляв, як мало енергії, які пасивні заходи були у тогочасній соціальній боротьбі... Та це щонайменш непорозуміння, бо навіть зверхні вияви того руху, – масові присяги, численні нові братерські організації тверезости, багатотисячні повітові маніфестації, – заактивізували селянські маси і з ними все українське громадянство. А слідом за тим пішло заснування громадських шпихлірів, братських кас, крамниць, спочатку при церквах... Тому, що про їх організацію й розвиток залишилось мало слідів, згодом не завжди вірно оцінювали їх значення; мало хто наважувався зарахувати їх до початків історії нашої громадсько-економічної самодіяльності» [5, 117].

Греко-католицьке духовенство відіграло значну роль у духовному пробудженні, просвіті та піднесенні матеріального благополуччя українців Східної Галичини. Прихильником цієї ідеї був і митрополит А. Шептицький. Ще в 1899 р. він, тоді ще єпископ Станіславський, у пастирському посланні закликав: «Треба нам теж брати керму в економічній праці! Треба людям помагати у закладанні християнських крамниць, шпихлірів, позичкових кас, різних господарських та ремісничих спілок та всяких інших, під економічним оглядом пожиточних установ. Нехай знають люде, що завсігди можуть числити на всяку нашу поміч! Нехай знають, що ми дбаємо про їх добро!» Після енцикліки Папи Льва XIII «Рерум Новарум»

(1891) та послань митрополита А. Шептицького («О квестії соціальной» (1904) та ін.), в яких йшлося про необхідність участі духівництва у громадському житті й відзначалася кооперація, як важливий засіб проведення необхідних суспільству реформ, священники вважали своїм обов'язком надавати парафіянам поради й підтримку як у їх духовному житті, так і в господарській діяльності. «Можете до нас із довір'ям удаватись! – повідомляв митрополит Шептицький свою паству. – Чи йдеться про читальні, чи про крамницю, чи про громадський шпихлір, чи про яку-небудь іншу справу, з котрою зв'язане ваше добро, сміло і щиро до нас удавайтесь: в цьому ділі знайдете в нас раду і поміч...» [9, 38].

Як свідчить І. Витанович, «нова генерація духовенства» була надзвичайно активною на полі кооперативної роботи. «Деякі з них у колегіальному проводі околиці, повіту були авторитетними практичними порадниками, вони одночасно виконували роль лучників з тими скромними сільськими парохами, які на місцях закладали читальні, шпихліри, каси, крамниці, гуртки «Сільського господаря», будували народні доми, самотужки удосконалювалися в лічбі, книговеденні; у заснованих ними кооперативах мусили спочатку бути усім – і головами рад, і касирами, і справниками; їздили по крам, на господарські наради, організовували курси, добирали сільську молодь і старших до співпраці» [4, 137].

Першою такою спробою організації кредитної сільськогосподарської самопомоги був досвід Карлівської громади під Снятином, на Покутті, яку цікаво і вдало провадив о. А. Воевідка. Він одним з перших розпочав у своїй громаді-парафії акцію тверезості в 1850-х – 1860-х роках. А. Воевідка запропонував громаді вилучити частину землі з громадської толоки, на якій паслася худоба, і щорічно орати й засівати її «громадським ладом». Дохід із проданого збору ділили на дві частини. Одну використовували на фонд громадської позичкової каси, іншу – на зменшення громадських податків. Упродовж 10 років каса зросла до 15 тис. австр. ринських власного капіталу. Їх використовували переважно на позики громадянам, здебільшого для викупу заставлених у корчмі ґрунтів. До цього місцеві селяни звичайно позичали в корчмі 20–40 золотих ринських і віддавали в заставу 1 морг чи більше свого поля, зобов'язуючись обробляти його на користь лихваря. Карлівська каса почала викупувати ґрунти й із спільного громадського фонду виплачувати також громадські податки [3, 138].

Під умілим керівництвом священників товариства тверезості, при яких діяли каси взаємодопомоги та громадські шпихлірі, позитивно впливали на господарське становище селян, розвивали нахил до самопомоги. Прикладом може служити діяльність товариств «Правда», які заснував о. Данило Танячкевич (1842–1906), парафіяльний священник с. Закомар'я на Золочівщині. Свій досвід парох описав у книжечці «Як заводити «Правди»

на лад Закомарської Правди», де виклав також практичні поради щодо організації цього особливого типу ощадно-позичкових кас, які надавали позики «аби бідних людей в біді рятувати, а то тим, що їм позичається на їх власні потреби, чи то домашні, чи при господарстві, чи при ремеслі, гроші і то цілком без проценту або за невеликими, котрі знов збирається на користь цілої громади». «Правди» Танячкевича діяли в Закомар'ї, Білому Камені, Скваряві й Пітричах [6, 60].

Приклад села наслідували міщани, відроджуючи давні традиції міщанських братств. У 1872 р. у Львові М. Димет заснував товариство «Побратим». У Підгайцях виникло товариство «Поміч», у Збаражі – «Надія», в Поморянах – «Порука» та ін., які намагалися відродити традицію міських церковних братств. При цих товариствах зазвичай діяли каси взаємодопомоги, які надавали низьковідсотковий кредит, пробували вести гуртову закупівлю сировини для своїх членів-ремісників [10, 15].

Однак загалом усі ці заходи громадсько-економічної самопомоги не дали помітного економічного ефекту і кардинально не змінили становища українських селян та ремісників, оскільки були далекими від кооперативних принципів Західної Європи, а швидше благодійними.

«Перші спроби економічних селянських організацій у формі самопомічних ощадно-кредитових кас 1860-х років в'яжуться тільки чуттєвими проявами – альтруїзмом – з пізнішим кооперативним рухом, їх зродило почуття солідарності співгромадян, але рівночасно знівечило слабе усвідомлення населення в ділянці економічно-суспільної праці і повна недостача почувань спільноти праці. Вони зродились і вмерли у вузьких межах громади, засуджені на смерть альтруїзмом, виродженням у добродійство, ведені в додатку шляхом розпорошення без ніякої ширшої крайової програми. Були вони твором інстинкту, а не твором зрілої свідомості й волі розв'язати економічне положення села і краю», – написав згодом Ю. Павликовський.

Для розв'язання фінансово-кредитних проблем заможного міського населення Галичини в 1843 р. у Львові була створена «Державна Галицька Каса Ощадності»; також мали свою кредитну установу великі земельні власники – «Галицьке Кредитове Товариство Земське», які проводили різні кредитно-фінансові операції. Після виходу кооперативного закону в 1873 р. у містах Східної Галичини почали організовувати польсько-єврейські т. зв. «завдаткові каси» і «kolka rolnicze», які без належної освітньої праці зайнялися торговельною діяльністю. Поряд із ними організовували і псевдокооперативні товариства, які займалися лихварством.

Лише в 1867 р. для розв'язання проблем селян було відкрито «Ц. К. Упривілесений Селянський заклад кредитовий», відомий більше як «Рустикальний банк», із правом проводити парцеляційні операції великих земельних маєтків, купівлю та продаж нерухомості, видачі цінних паперів й

ін. Його засновниками виступили найвпливовіші й найбагатші особи краю. В 1873 р. представники москвофільської течії отримали дозвіл Міністерства внутрішніх справ Австрії на відкриття «Общого Рольничо-Кредитового Заведенія» для Галичини й Буковини, яке популярно називали «Крилошанським банком». У 1878 р. його перереєстровано у кредитну кооперативу. Обидві установи мали видавати своїм членам кредити на розвиток господарства, торгівлі чи промислу [15, 108]. Однак невдале керівництво призвело невдовзі до краху цих закладів та їх закриття. Як згадував Василь Нагірний, який належав до ради «Крилошанського банку»: «директор банку Кушнірський не знався на банководстві, і навіть велика сума, прислана з Росії, не змогла вдержати цієї інституції» [14, 95]. Банкрутство згаданих установ завдало помітного удару матеріальному становищу багатьох селян і призвело до поширення серед українського населення недовіри до громадських та кооперативних організацій.

На західноукраїнських землях виникла гостра потреба організації взаємодопомоги й самозахисту українців від лихварства та визиску своїх дрібних збережень у іноземних кредитних установах. Стала вкрай потрібною здорова, вигідна й близька за національними інтересами кредитна система. Перші кредитні кооперативи організувались у Тисмениці, Долині, Глинянах, Стрию, але їхня діяльність за законом 1887 р. була підпорядкована Патронату – спеціальній інституції уряду краю для опіки над кооперацією, якою на місцях займалися польські повітові ради. Вони здійснювали широкомасштабне підпорядкування українського населення польським впливам і домагалися повної залежності від польських кооперативних організацій, чим позбавляли українську кооперацію перспективи стати економічним підґрунтям національного руху [8, 24].

У листопаді 1880 р. на захист українських інтересів було організоване Перше всенародне віче, яке активізувало українську громадськість і спрямувало її діяльність на конкретні суспільні справи. Почалась активна організація економічного життя в Галичині [11, 557]. У 1881 р. в Станіславі завдяки зусиллям А. Ничая, С. Качали, Д. Танячкевича, І. Борисикевича та інших діячів було створене Господарсько-промислове товариство. Воно мало стати господарським і організаційним центром для «господарсько-промислових» гуртків, статут яких розробив А. Ничай. Ці гуртки мали на меті об'єднувати селян для закупівлі сільськогосподарських машин, добрив, елітного насіння, для збуту плодів їх праці. Гурток міг відкрити також ощадно-позичкову касу і крамницю споживчої кооперативи. Вже протягом першого року існування товариство об'єднало майже 500 фізичних членів: інтелігентів, міщан, селян, однак нестача коштів, утиски влади, невміння організувати справу не дали йому розгорнути свою діяльність [4, 139]. Та все ж значення Господарсько-промислового товариства полягало в тому, що воно започаткувало об'єднання національних

сил і координацію роботи з гуртової економічної організації галицьких українців.

Таким чином, можна зробити висновок, що без великої і надзвичайно важливої діяльності громадських та церковних позичкових кас, перших кредитних кооперативів у Східній Галичині наприкінці XIX ст. неможливим було б здійснення систематичної господарсько-кооперативної роботи протягом наступних років.

«На необробленому, та ще й часто негодами битому ґрунті не все зерно сходить, – хоч і які щирі молитви та високі задуми сівачів; на добре жнива не раз треба довго ждати! – так написав про цей період Ілля Витанович. – Зерна українського кооперативного руху кільчилися в отих своєрідних починах самопомоги 1860–1880 рр. Без огляду на те, що часто були вони творами «філантропії», більше творами інстинкту, ніж зрілої свідомості та знання справи, – все-таки добра воля та щира ідейність їх піонерів та негустих лав членства підготували ґрунт, на якому виростав український кооперативний рух і вступав у 1890-і роки в нову фазу свого розвитку і переможного походу» [4, 139].

The reasons of origin and initial period of development of Ukrainian credit cooperation of the Eastern Galichyna (1860–1880) has been analyzing in this article.

Література

1. Бородаєвський С. В. *Історія кооперації*. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. – 445 с.
2. Васюта І. *Західноукраїнська кооперація: досвід господарської діяльності (1883–1939 рр.)* // *Економіка України*. – 1994. – № 3. – С. 76–82.
3. Витанович І. *Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософичної Секції НТШ*. – Нью-Йорк: Товариство Української Кооперації, 1964. – 624 с.
4. Витанович І. *Як народжувався український кооперативний рух в Галичині* // *Кооперативна республіка*. – 1936. – Ч. 11. – С. 350–356.
5. Гелей С. *Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині* // *Дзвін*. – 2003. – № 4. – С. 117–125.
6. Гелей С., Пастушенко Р. *Львів – столиця української кооперації* // *Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей)*. Т. 1. – Львів: Б. в., 1998. – С. 59–66.
7. Коберський К. *Буквар кооперації: Для вжитку самоосвітників, кооперативних курсів, вишколу хліборобської молоді*. – Львів: Б-ка Союзу Укр. Кооператив, 1939. – 158 с.

8. Коваль Ф. Кредитна кооперація – шлях розбудови інтелектуального і економічного потенціалу України. – Львів: Каменяр, 2002. – 40 с.
9. Коваль Ф. Християнські засади українського кооперативного руху. – Львів: Ахіл, 2002. – 104 с.
10. Олесевич Л. О. Кооперативні міфи і капіталістична діяльність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939). – К.: Наукова думка, 1974. – 167 с.
11. Перший український просвітно-економічний конгрес улажений Товариством «Просвіта» в сороклітє заснованя у Львові в днях 1. і 2. лютого 1909. р. / Протоколи і реферати зредагували Д-р І. Брик і Д-р М. Коцюба; Коштом і накладом Товариства «Просвіта». – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – 655 с.
12. Пришляк Я. Шляхами кооперації – до економічного відродження України. – Монреаль-Стрий: Вигода, 1994. – 85 с.
13. Хоткевичь И. Кооперація въ Галичинѣ. – Харьков: Союзъ, 1918. – 212 с.
14. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1667. – Арк. 95.
15. Щибиловк З. І., Кульчицька Р. Б. З історії ощадної справи Західної України // Фінанси України. – 1997. – № 7. – С. 100–112.

Галущак О., Галущак М.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЛІЗИНГОВИХ УГОД

Успішне завершення лізингової операції залежить від правильності встановлення розмірів лізингових платежів. Ми виділили основні складові цих платежів і обґрунтували їх величину.

В Україні лізинг розвивається повільно. Це пов'язано, насамперед, зі спадом виробництва, низькою платоспроможністю споживачів, інфляційними процесами. Крім цього, згадана форма підприємницької діяльності не поширилася через недосконалість нормативно-правової бази, відсутність стимулювання та підтримки з боку держави, слабку інформованість про її можливості та переваги.

Розвиток протягом останніх років лізингових відносин у нашій країні, відобразили в економічній літературі вчені Н. Внукова, О. Ольховіков, В. Ніколаєв, О. Кузьмін, А. Загородній, В. Міщенко, О. Чекмарьова, Л. Прилуцький, Е. Кабатова. Проте немає інформації про розміри та структуру лізингових платежів, періодичність їх внесення, фактори, що суттєво впливають на величину платежів. Фінансово-інвестиційний аналіз має